परीक्षिन्नाटकचक्रम् ... २

卐

।। श्रावणम् ।।

卐

रचयिता
पंडित ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्. ए.

परीक्षिन्नाटकचक्रम्... २

卐

।। श्रावणम् ।।

卐

रचयिता
पंडित ओगेटि परीक्षित् शर्मा, एम्. ए.

प्रकाशक: —
ओगेटि अच्युतराम शास्त्री, एम्.ए.

*

पुस्तक प्राप्तिस्थलम् :—
पं. ओगेटि परीक्षित शर्मा, एम्.ए.
जि ७, शिवकीर्ति, घोरपडी,
पुणे ४११ ००१.
महाराष्ट्र (भारत)

*

सर्वाधिकारा: —
प्रकाशकायत्ता:

*

मुद्रक: —
मे. शंकरराव राजहंस आणि कंपनी
२०३८, जान महंमद स्ट्रीट, पुणे ४११ ००१.
महाराष्ट्र (भारत)

।। श्रावणम् ।।

घनाऽकृति घटाऽश्लिष्टः । तप्तानां वारिदायकः ।
सर्वलोक समाराध्यः । श्रावणोऽयं विराजताम् ।।

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः — अयिकुटुम्बिनि, इतः आगच्छ ।

नटी — (ससंभ्रमं प्रविश्य) एषास्मिस्वामिन् ।

सूत्रधारः — अयं ग्रीष्मः चण्डरविप्रतप्तः, प्राणिनां तृष्णां प्रजनयति ।

नटी — (विहस्य) किं भवान् तृषितः ?

सूत्रधारः — हन्जे ! हृदयगतां भावनां जानासि त्वम् । एतादृश भावगर्भितं वचः आधुनिकाः न जानन्ति ।

नटी — किं पानीयं दद्याम् ?

सूत्रधारः — पानीयं मास्तु ।

नटी — तर्हि किं दद्याम् ?

सूत्रधारः — लवण-मिश्रिततक्रं पायय ।

नटी — अहो तृषितानां शीतल पानीयं योग्यं भवति, नतु तक्रम् ।

सूत्रधारः — हन्जे त्वं न जानासि, तक्रस्य भैषजगुणम् । तक्रं शक्रस्य दुर्लभम ।

नटी — (हसित्वा) हां तक्रमेव पाययेम् । अधुना किमर्थं, आहूताऽस्मि, निवेदयन्तु भवन्तः ।

सूत्रधारः — शृणु, श्रावणं नाम नाटकं प्रदर्शयितुं समुत्सुकोऽस्मि । तस्मिन् नाटके त्वया गातव्यम् ।

नटी — किं श्रावणं नाम नाटकम् ? केन कविना विलिखितमिदम् ।

सूत्रधारः — इदंतु गीर्वाणान्ध्रभाषाप्रवीणेन, कुशलेन परीक्षित् शर्मणा विरचितम् ।

नटी — आम् विदितम् । अनेन कविना यशोधरा महाकाव्यं, अपिच अक्षय गीत रामायणं इत्यादि काव्यनिचयं विलिखितम् । अयं गीर्वाणान्ध्र प्रपन्चे । सुप्रसिद्ध कविः । अहं अधुना अतीव प्रमुदिताऽस्मि ।

सूत्रधारः — भवती प्रमुदिताऽसि । गायस्व ।

नटी — कं विषयमुद्दिश्य ।

सूत्रधारः — श्रावणमुद्दिश्य ।

नटी — केन रागेण गातव्यम् ।

सूत्रधारः — हाँ, मेघमल्हार रागेण गातव्यम् ।

नटी — शृणुत मेघमल्हार रागम् ।

श्रावणस्तापहारी यः । काव्यरूप विभासकः ।
कृष्णमेघालि संभूतः । कुरुते लोक मङ्गलम् ।।

सूत्रधारः — अहो ! साधुगीतं भवत्या ।

(नेपथ्ये)

पूर्वजन्म कृतं पापं । जन्मन्यस्मिन् समागतम् ।
अवश्यमनुभोक्तव्यं । नहिलेशोऽपि संशयः ।।

नटी – (कर्णंदत्वा) आर्य ! कोऽयम् ? स्व दौर्भाग्यं विनिन्दयन् इतः प्रविशति ।

सूत्रधारः — हन्जे ! पुत्रहीनं स्वात्मानं विनिन्दयन्, सुमन्त्रेणसार्थं, राजा दशरथः प्रविशति ।

नटी — राजा दशरथः सुमन्त्रेण सार्थम् ?

सूत्रधारः — ओम् ! मन्त्रिणा सुमत्रेण सार्धं इतः एव आगच्छति ।

नटी — आर्य ! आवाभ्यां न स्थातव्यमत्र । एहि गच्छावः ।

(इति निष्क्रान्तौ)

(ततः प्रविशति दशरथः सुमन्त्रेण सार्धं विचिन्तयन्)

दशरथः — सुमन्त्र, अहो मे दौर्भाग्यं पृथ्वीपतिषु । अहं धराधिपोऽपि सकल सुख समाविष्टोऽपि, मानसिकानन्दं नह्यनुभवामि । एतत् सत्यमेव मे दौर्भाग्यम् । यतः ।

पूर्व जन्म कृतं पापं । जन्मन्यस्मिन् समागतम् ।
अवश्यमनुभोक्तव्यं । नहि लेशोऽपि संशयः ॥

(दशरथः सिंहासने उपविशति, सुमन्त्रः पार्श्वस्थित पीठे उपविशति)

दशरथः — अयि सुमन्त्र, मम पूर्वजाः संतानार्थं तापं तापं, यज्ञ याग' तः पूजादिकं विरच्य, वंशोन्नतिकारकं सन्तानं प्राप्नुवन्तः आसन् ।

वैवस्वतमनोः पुत्रः, मे प्रपितामहः राजा दिलीपः, दिलीपस्य पुत्रः, मम पितामहः रघूः, रघोः पुत्रः, मे पिता अजः, यथाक्रमं, परम्पराऽगतं राज्यधुरं ऊढवा प्रजालिं धर्मं निरताः प्रशासयामासुः । अहं अजस्य सुतः दशरथः । मम एतावत्पर्यंतं वंशाङ्कुरोऽपि न जातः । अहं कति वर्षाणि जीवेयं न जाने । मदनन्तरं कोऽयं कर्ता अस्य राज्यस्य भविष्यति । मम मरणानन्तरं तर्पणादिकं कः दास्यति । मे पूर्वजाः कथं तृप्ताः भविष्यन्ति । एवं विचार्यमाणे सर्वं भविष्यत् तमसा परीवृतमिव विभाति ।

कदा वंशे दीपाङ्कुरः भविष्यति । कदा सकलाः दिशः समुज्वलाः भविष्यन्ति । कदा प्रजाः सन्तुष्टान्तरङ्गाः भवेयुः । कदा सुताननं द्रक्ष्येयं । कदा तं बालकं उत्सङ्गे विनिवेश्य, सकौतुकं तृप्तः चुम्बनमाचरेयम् । कदा दरहसन विकसित वदनं पुत्रकस्य पश्येयं । कदामे वान्छा फलिष्यति । बत एवं विचार्यमाणे मे हृदयं चिन्तया जर्जरितं भवति । अनया सर्वदाऽहं अकर्मकः भवामि । विचारेण हृदयं विदलति ।

चिन्ता-ग्रीष्म परं तप्तं । हृदयन्त्वनिशं भृशम् ।
आनन्द रसहीनत्वात् । दलितं बाधते बत ।।

सुमन्त्रः — राजन् ! ललाट लिखितारेखा परिमार्षुं न शक्यते । वय भोक्तारः । दाता सर्वेश्वरः । यत् भव्यं तत् भवति । वयं संतानार्थं यत् कर्तव्यं तत् कुर्मः । सकल धर्म शास्त्रोक्त रीत्या शान्त्यादिकं कारयामः । अवश्यं नातिचिरेण शुभसूचकःदिवसाः भविष्यन्ति । अस्मिन् विषये संतापहेतुः नस्यात् । भवता शान्तमनसा भवितव्यम् ।

दशरथः — सुमन्त्र! भवान् सर्वशास्त्र वेत्ता । त्वं अतीव लौकिकोऽसि । पश्य ।

रजनी चन्द्रहीना च । शिशु हीनं निकेतनम् ।
कासारः पद्महीनश्च । नैवभान्त्येव शोभया ।।

चिन्तया दंदह्यमान मानसः भवामि । केनोपायेन बाधा उपशामिता भविष्यति ।

सुमन्त्रः — अयि राजन् ! एवं चिन्तिते भवति, शरीरं व्याधिग्रस्तं भविष्यति । तस्मात् भवान् मनोरंजनार्थं, यत् किमपि वनं उत नदीतीरं वा गच्छतु, विश्रान्ति सुखं अनुभवतु, इति मदीया विज्ञापना ।

दशरथः — सुमन्त्र !

चिन्तादग्ध मनस्कानां । शान्तिर्नास्ति महीतले ।
कुत्रापि यास्यमानानां । भोक्तव्यो दैवनिर्णयः ।।

सुमन्तः — राजन् तथा मा वदतु । चिन्ताग्रस्ताः सर्वथा प्रकृति दर्शनेन प्रशामित चित्ताः भविष्यन्ति इति आयुर्वेद सिद्धान्तः । तस्मात भवता तथा अनुष्ठेयं इति ममाऽभिप्रायः ।

दशरथः — सुबुद्धिमतां, सुमन्त्र मन्त्रिवर्याणां, भवन्ति प्रशान्ति वचनाः सत्यं मे पालनीयाः । तस्मात् श्वः प्रभाते तमसा तीरं गन्तुं, सर्वयत्नाः

कुर्वन्तु भवन्तः । लोके किं वदन्ती प्रचलति यत् तमसा दर्शनेन बुद्धिः विकसिता भविष्यति इति । तमसां निहन्तीं तमसां विलोक्य, नूतनोत्तेज विलसित जीवनः भवेयम् ।

सुमन्त्रः — राजन् तथैव सर्वं सन्नाहं कुर्याम् । सायंसन्ध्या प्रवर्तते, सन्ध्यावन्दनादिकं कर्तुं गन्तव्यं, उत्तिष्ठतु भवान् ।

दशरथः — सुमन्त्र, दैनंदिनकार्यं नविस्मर्तव्यम् यतः ।

कर्तव्यं नैव लोकेऽस्मिन् । विस्मर्तव्यं कदापि भोः ।
परलोक भयात् सत्यं । कर्मणा जायते फलम् ॥

(इति द्वावपि गच्छतः)

(यवनिकापतति)

☆ ☆ ☆

द्वितीयं दृश्यम्

(ततः प्रविशति धनुर्धारी दशरथः)

दशरथः — इदं अरण्यं, सर्वं जन्तूनां समाकुलं भवति । आकाशं सर्वं, मेघच्छन्नं प्रतिभाति । अयं श्रावणः पिपासार्दितानां, जन्तूनां, जगति, कुम्भाकार-घन-निसृत-ओतप्रोत-मुसल-धारा जलेन, तृप्तिं प्रयच्छति, अपिच धरणी मातरं तृप्तां करोति । अयं कालः ग्रीष्म वर्षागमयोः सन्धिः । अद्य एकोऽपि मृगः न संदृश्यते, किन्तु, काननं सर्वं निष्कम्प वृक्षं, शान्त मृगप्रचारं भवति । (इति कतिचित् पदानि गत्वा) अहो किमतेत् रामणीयकं तमसा नद्याः ।

इयं जलौघा बहु वृक्ष-शोभिनी । सदागति-प्रोद्धित-वीचिकालिभिः ।
चराऽचराऽदत्त नितान्त जीवना । विभाति मातेव पयस्विनी प्रिया ॥

इयं तमसा केवलं शीकरांचित शीतवात स्पर्शया मे परमानन्दं ददाति

किमुत मज्जनेन। यद्येषा अपुत्रकस्य, चिन्तादग्धस्य जन्तोः उत्तममार्ग प्रदर्शिनी भवेत्, तर्हि धन्योऽहं मन्ये। अत्रोपविश्य किंचित् व्यपगत श्रमो भूत्वा पश्चात् मृगयां करिष्ये। अधुना अत्र काननं सर्वं संगीतमयं प्रति भाति मे। यतः

सुवाहिनी-रम्य-तरङ्ग-निस्वनैः। पतत्रि-वर्गस्य मनोज्ञ सुस्वरैः।
मधुव्रतानां मधुराति-गुञ्जनैः। चकास्ति संगीत-सभेव वर्तनैः॥

(इति उपविश्य चिन्तयन् आस्ते)

(यवनिका पतति)

☆ ☆ ☆

तृतीयं दृश्यम्

(ततः प्रविशति संतुलितां तुलां वहन् श्रवण कुमारः)

श्रवणः — (स्वगतम्) आप्रातः ग्रीष्मावसाने, तपनद्युतौ बंभ्रम्यमानः, पित्रोः धुरं वहन् अधुना तमसातीरं समागतोऽस्मि। किंचित् कालं अत्रैव विश्रान्ति सुखमनुभविष्ये। (इति तुलां विन्यस्य भूमौ, फाल भागात् घर्म जलं तर्जन्या विनीय श्रमापनोदन शब्दं करोति)

पिता — अयि बाल, त्वं अतीव परिश्रान्तः असि। किंचित्कालं विश्रमस्व। आवयोः कृते त्वं अतीव कष्टी भवसि। तत् अस्माकं असह्य वेदनं भवति।

श्रवणः—पितः, तथा न वक्तव्यं। एतत् सर्वं मम कर्तव्यं खलु। भवतोः सेवया अहं बहु प्रमुदितोस्मि।

माता — अरे चिरंजीव, एहि मत्सकाशं। (श्रवणः विसर्पति तस्याः सकाशम्)

श्रवणः — मातः, आगतोऽस्मि । (इति समीपे उपविशति)

माता — अयि तनय, ते शरीरं घर्मजल सिक्तं अस्ति । (इति स्वीय चीरांचलेन तस्य शरीरं परिमार्जयति)

श्रवणः — जननि, तथा करणं न मे रोचते । अहंतु युवयोः सेवा परायणः । युवां मया सेवितव्यौ । (इति तस्याः पादौ मृदुतरं स्पृशति)

माता — अरे बाल, किं ते कष्टमापतितन् । भुजस्कन्धे तुलायां आवां संवहन् अतिक्लेशं भजसे । आवयोः जीवनं सुखतमं करोषि, ते जीवन सुखं विहाय ।

श्रवणः — मातः, किं वदसि भवती । भवत्या ममपोषणे कियत् कष्टं अनुभूतम् । भवत्याः क्लेशात् मम क्लेशः गुरुतरो न भवति । अपिच शृणु ।

संवाह्य मातस्तव रत्नगर्भे । सुखेन मां त्वं नवमासकालम् ।
प्रसूय दत्वा स्तनमप्रमेयं । इयन्तरूपं बहुधा कृतासि ॥

अम्बे ! न मातुः परं दैवतम् । मातृ पूजने सर्वाः देवताः पुज्याः भवन्ति । पितृ पूजने सर्वाः लोकाः पूज्याः भवन्ति । अहं युवयोः सेवाया सकल ब्रह्माण्ड मण्डलं पूजयामि । धन्योऽस्म्यहं पितरौ ।

पिता — अरे डिम्भक, श्रवण, शीतल समीरः प्रवहति । अत्र कुत्रापि समीपे नद्या भवितव्यं इति मे मनीषा ।

श्रवणः — पितः, अयं तमसा नद्याः परिसरः ।

पिता — बाल, तमसाजलं पापहरं इति लोकश्रुतिः । पिपासा मां बाधते । किंचिज्जलमानीय पायय बाल ।

श्रवणः — किंचिज्जलं किं, ममसमीपे विद्यमान घटपूर्णं तमसा-जलं आनयिष्यामि पितः ।

माता — तनय, सावधानतया गन्तव्यं । तमसातीरः गजसिंह व्याघ्रादिभिः समावृतः इतिश्रुतम् । क्षिप्रंगत्वा अप्रमत्ततया जलमानय । अहमपि बहु पिपासार्दिता ।

श्रवणः — पितरौ गत्वाहं क्षिप्रं पानीयमानयेयम् । अत्रैवोपविशताम् । (इति गच्छति)

(यवनिका पतति)

☆ ☆ ☆

चतुर्थं दृश्यम्

(तमसानदीतीरं घनकाननावृतंभाति ततः प्रविशति घटहस्तः श्रवणकुमारः)

श्रवणः — अहो ! कियत् सुन्दरमेतत् दृश्यम् । विधात्रा एकत्र सौन्दय दिदृक्षयेव तीरमिमं ससृजे इति मन्येऽहम् । आहो !

विविध परिमलात्तैः पुष्पितैर्वृक्षषण्डैः ।
बहुल पतगवर्गैः कूजितैश्शब्दरम्यैः ।
प्रथयति गुणरूपे तीरदेशोऽत्रचित्रैः ।
विमल-सलिलवाहैः पावनैः शैत्यवातैः ॥

(इतः स्ततः विलोकयन्) इतः कारण्डव चक्रवाकानां कलकल ध्वनिः । इतः मयूराणां केकाः । इतः मेघगर्जन-निर्गत, निस्वन स्वनाः, कर्णपेयं भवन्ति । सर्वमेतत् श्रावणानन्दस्थानं, श्रवणानन्द दर्शनयोग्यंच भवति । इतोऽयाताः शीत-वात-पोतकाः चांचल्येन मे तनुः परिस्पृशन्ति ।

इतः प्रमत्ताः प्रचुरं मयूराः । विचित्रपिच्छैरभिभूषिताङ्गाः ।
केकाभिरस्मिन् विपिने प्रमोदे । नृत्यन्ति लीलं तमसा समीपे ॥

अत्र लोकत्रय सौन्दर्यं पश्यामीवाहं भावयामि । सर्वविहङ्गमाः पशवश्च अत्रैव निवसन्ति, यतः स्थानमेतत् सर्वसौख्यानां निलयमिति । मे चेतं

तमसा नदी परिसर दर्शनेन अमन्दानन्दमनुभवति । अत्र इयं दिशा दर्शन योग्या भवति ।

महोन्नतास्ते नगराजयश्च । शकुन्तवर्गावृत मस्तकाग्राः ।।
मातङ्ग यूथाञ्चित रम्यरूपाः । तन्वन्ति नेत्रोत्सवमागतानाम् ।।

(किंचित् अग्रेगत्वा) अयं श्रावणः कमपि भावं संदर्शयन् न संदिशतीव न संदर्शयतीव प्रतिभाति । अयं ध्वनिप्रथान काव्यप्रपंचावतारः । नाहं किमपि वक्तुं शक्नोमि ।

मनोमयूरः प्रचुरं प्रमत्तः । प्रवृत्त लास्याति विलासरूपः ।
वर्षागमे श्रावण वीक्षणेन । करोति नाटचं बहु शिक्षितः किम् ।।

अत्र सर्वमपि रसप्रपूर्णं विभाति

गीतम् (मेघ रागे)

१ अम्बराङ्गणे चलन्ति नील-वारिदाः ।
भानु-किरण-तप्यामान-प्राणि-शान्तिदाः ।।ध्रु ।।

२ अन्धकार-बन्धुरास्ते बलाहकाः । मातृ-भूमि-फाल-भाग-वक्रितालकाः ।
शत्रु-शस्त्र-दाहनेन धूम-मालिकाः । प्रकृति-पठन-वरुणदेव-वर्ण-मालिकाः ।।

३ नीरदाप-पातनेन-भूतलं मुदा । दिव्य-वारि-वाहनेन वत्सलं सदा ।
पत्वलेषु-रटयमान-दर्दुरार्भकाः । वर्षदेव-स्तोत्रमान-मन्त्र-पाठकाः ।।

४ पर्वताग्र-प्रथम-वारि-पातने प्रवाहकाः । वर्षभीति-धावमान-नाग बालिकाः ।
बिन्दु-पात-ध्वन्यमान-वारि-जालकम् । अम्बुपान-मेदिनी-विलास-जालकम् ।।

(किंचित् विमृश्य) अहो किमर्थमेवं, अहं, पितरौ विस्मृत्य प्रकृति सौन्दर्य दर्शन लालसः अवभवम् । न कदाप्येवं पितरौ विस्मृतौ मया आस्ताम् । मया कर्तव्यं अनुष्ठेयं भवति । (इति वेगं तमसानदीं गच्छति, जलंदृष्टवा) आः किमेतत् जलं ? नहि अमृतमेतत् । एषा नदी अतीव ओघवती भाति ।

(इति नद्यां अवतरति, जलेन हस्तपादं प्रक्षाळयति, अंजलिना जलं त्रिवारं पीत्वा) अहो केवलमिदं जलं पीयूषमेव (इति उद्गारं करोति) अहं अतीव तृप्तोऽस्मि । यतः ।

जलमस्याः परं स्वच्छं । पापघ्नं भाति सर्वदा ।
मृतश्चाप्यमृता भान्ति । स्नानपानेन निश्चयम् ॥

(इति नम्रगात्रः कुम्भंक्षाळयति, कुम्भेन जलं तरङ्गी करोति, कुम्भ जले निमज्जयति, तदा बुड बुड बुड शब्दः भवति ।

(यवनिका पतति)

☆ ☆ ☆

पंचमं दृश्यम्

(तमसानद्याः तीरे दशरथः चिन्तयन् अस्ति बुड बुड बुड शब्दः भवति)

दशरथः — (बुडबुड शब्दमाकर्णयन्) अहो आप्रातः एकोऽपि जन्तुः अरण्ये नावलोकितः । किन्तु जलपान शब्दस्तु श्रूयते । भवतु किंचित् कालं श्रुत्वा शब्द भेदिनं विसृजेयम् (इति उत्तिष्ठति) यदि विलम्ब्यते एषः पलायितः भवेत् । अधुना सहसा शब्दभेदिं विसृजेयम् । (इति आकर्णान्तं मौर्वीं आकृष्य शब्दभेदिनं विसृजति)

श्रवणः — (नेपथ्ये) हा हतोऽस्मि । हा तात । हे अम्बे मृतोऽस्मि (इत्युच्चैः आक्रोशति)

दशरथः — (कर्णंदत्त्वा, किमेतदापतितं ? कम्पयन्) बालकस्याक्रन्दन मिवाऽयाति । अहं तदाक्रन्दनस्थानं गच्छेयम् । (इति गच्छति)

(यवनिका पतति)

☆ ☆ ☆

षष्ठं दृश्यम्

(शल्यप्रोतः रुधिरासिक्ताङ्गः कुमारः विचेष्टमानः अस्ति। ततः प्रविशति दशरथः)

दशरथः — (विचेष्टामानं बालं दृष्टवा) एषः कुमारः। किं दारुण-मध्यवसितं मया। अहोबत किं मे अपराद्धं अनेन कुमारेण। (इति सानु-क्रोशं तं पश्यति)

श्रवणः — (दशरथं दृष्टवा) भोः! अहं श्रवण कुमारः। ब्राह्मण पुत्रोऽहम्। अत्रैव दक्षिणतः मे पितरावास्ताम्। तौ पिपासार्दितौ। ताभ्यां कृते जलमानेतुं समागतोऽस्मि। तौ जनुषान्धौ। जलकुम्भमिदं ताभ्यां भवान् प्रयच्छतु। (इति मृतः)

दशरथः — (विषण्णः) अयं ब्राह्मणकुमारः। बहु पापः कृतः मया। ब्राह्मणो नहन्तव्यः। किन्तु अज्ञानतया मया ब्रह्महत्या कृतः। बत मे जीवने सर्वाणि अनिमित्तानि मां अनुधावन्ति। (इति संतप्तचित्तः, दुःखातिभरेण घटमुन्नमय्य गच्छन्)

अहो मे जीवनं सर्वं। तथा पापाविलं भृशम्।
श्रावणे वाहिनीवात्र पङ्किलैर्बुद्बुदैर्यथा॥

(इति निष्क्रान्तः)

(यवनिकापतति)

☆ ☆ ☆

सप्तमं दृश्यम्

(हंजे तनयः एतावत्पर्यन्तं नह्यागतः, इति श्रवणकुमार पितरौ परस्परं भाषयन्तौ स्तः)

पिता — हन्जे, तनयः अद्य चिरयति कुतः।

माता — अयं सर्वदा उद्यमशीलः। क्षिप्र कार्यकारी। कदापि विलम्बनं न करोति।

पिता — हन्जे, मे हृदयं कुशङ्कया दोलायितं भवति।

माता — आर्य, डिम्भकस्य वन्यमृगात् त्रासो मा भूयात्।

पिता — अस्मात् प्रदेशात् तमसा नदी कियत् दूरं विद्यतेत्यनभिज्ञौ आस्ताम्।

माता — आर्य, मे हृदयं अत्यन्तं स्पन्दते। यत् किमपि संजातं स्यात् तनयस्येति मे स्फुरति।

पिता — हन्जे! तथामावद। शान्तं पापं शान्तं पापम्। तथा मा भूयात्। भगवन्। (इति हस्तौ उन्नमण्य नमस्करोति)

(पादतलस्पर्शया जनित गमन शब्दं श्रुत्वा)

माता — भोः श्रुणु गति शब्दः श्रूयते।

पिता — (आकर्ण्य) हां गति शब्दः समायाति।

माता — आर्य अयं तनयः समागच्छति।

पिता — अरे तनय, किमर्थमेवं चिरयसि।

माता — एहि तनय! आवां पुनरुज्जीवितौ तवागमनेत।

(दशरथः प्रविश्य मौनेन तिष्ठति)

माता — अरे कुमारक! किं कारणं, त्वं प्रत्युत्तरं न ददासि। कुत्थोऽसि? किं आवयोः सेवया परिश्रान्तोऽसि?

पिता — अरे तनय! अनन्तरं त्वं रुष्टो भव। प्रथमतः पानीयं देहि।

माता — तनय, त्वमेव आवयोः रक्षकोऽसि।

पिता — अरे त्वमेव आवयोः दृष्टिः यष्टिश्च।

माता — तनय, श्रवण, जलकुम्भं मे प्रयच्छ। अहं पिपासोपशमनं करिष्ये। अरे मे जिह्वा शुष्काभूतारे। (इति हस्तौ प्रसारयति)

(दशरथः शनैः शनैः तयोः पुरतः आगत्य कुम्भं प्रयच्छति)

माता — तस्य हस्ताभ्यां पात्रं नयति, तस्य हस्त स्पर्श-संजनित सुखमनुभूय, मनसि) अयं स्पर्शः तनयस्य नहि । अयं कोवा अन्य पुरुषः ।

पिता — अयि भोः कस्त्वम् ।

माता — किं भोः मौनमवलम्बसे । प्रत्युत्तरं देहि ।

दशरथः — पितरौ । (अर्धोक्त्या विरम्य)

माता — किं भोः वद संपूर्णं । कोऽसि ?

दशरथः — पितरौ ! अहं अयोध्यापतिः । दशरथः ।

माता — राजन् दशरथ ! भवान् किमर्थं आगतवान् असि ।

पिता — क्वास्ति अस्मत् तनयः ।

दशरथः — पितरौ ! तमसानद्यां जनित बुडबुड शब्दं श्रुत्वा गजशङ्कया शब्द भेदिनमिषं अज्ञानतया व्यसर्जयम् । तेन शरपातेन श्रवण-कुमारः मृतः । तस्य कथनानुसारं जलकुम्भमहं आनीतोऽस्मि । (इति सगद्गदं कथयति)

पितरौ — हातनय श्रवण (इति सोरस्ताडं रुदन्तः)

पिता — राजन् ! तेन किं ते अपराद्धस् । हे अयोध्यापते । भवान् प्रमत्तः अस्ति । आवां अक्ष्णाभ्यां काणौ नहि बभूवतुः । भ अक्ष्णाकाणः । श्रवणाभ्यां वधिरः । राजानः स्वार्थिनः भवन्ति ।

माता — राजाऽधम ! अयं श्रावणः आवयोः तनयः, जीवनत्राता, प्राणाः । किं त्वं जानासि पुत्र प्रेम । राजन्, भवता अविचार्यं कर्म कृतम् । धिगस्तुते ।

पिता — राजन् श्रुणु । त्वं ते कर्मणः फलं इह जन्मन्येव अनुभविष्यसि । त्वमपि पुत्रप्रेम्ना परितप्यमानमानसः, अयि कुमार, हा तनय, अयि मे प्राणाः, इति दंदह्यमान चित्तः, जल्पन् क्रन्दन्, पंचत्वं प्राप्यसि, इति अहं त्वं शापामि । (द्वावपि हा तनय, श्रवण, इति पंचत्वं प्राप्नुतः)

दशरथः — (चिन्ताक्रान्त मानसः) अहं अज्ञानतया अकृत्यं अकरवम् । एतत् सर्वं दैवाज्ञया घटितम् । अहं अपुत्रकः "अपुत्रस्य गतिर्नास्ति" इति

शास्त्राणि घोषयन्ति । तस्मात् अहं गतिहीनः । अहं भ्रष्टजातः । "भ्रष्टस्य कावागतिः" ।) इति विचारयन् भूमावुपविशति) (किंचित्कालानन्तरं सानन्दम्) अनेन ब्राह्मणेन शप्तोऽहं यत् पुत्रप्रेम्णा पंचत्वं प्राप्नुयां इति । अहं पुँन्नाम नरकात् त्रातः भविष्यामि । अहो कियदानन्दं भवति मे । अधुना मे हृदयं श्रवण कुमार वध जनित शोकेन, अनयोः दम्पत्योः शापेन करुणाद्भुत रसाभ्यां मज्जनोन्मज्जनं कुर्वदस्ति । मे हृदयं करुणाद्भुत रसाभ्यां निर्भरं श्रावणमेघ कुम्भवत् परिपूर्णं भासते । मम दुःखादपि आनन्दः भवति । यत् भवति तत् कल्याणार्थं भवति यतः ।

भविष्ययाणं नहि शक्नुवन्ति । ज्ञातुं धरण्यां बहुधाबुधाऽपि ।
शापस्तु जातो मम जीवनेस्मिन् । वरः प्रियं पुत्रक दर्शनोन्मुखः ।।

अहं पुत्रक वदनकमल दर्शन सुखमनु भविष्यामि । सत्यं अयं तमसातीरः कल्याण समुत्पादनहेतुः भवति अधुना मे आनन्दस्य अवधिर्नास्ति । अहं पुँन्नामनरकात् मुक्तः (इति हर्षभरेण हृदयेन प्रयाति)

(यवनिका पतति)

☆ ☆ ☆

पण्डित : ओगेटि परीक्षित शर्मा, एम्.ए.

जन्म : १० ऑगस्ट १९३०

तेलगू-संस्कृत भाषाद्वय क्षेत्रे प्रथितयशाः कविः नाटककारश्च ।

प्रकाशितं संस्कृत काव्यपञ्चकम्

१) ललित गीता लहरी (गेय गीत संग्रहः)

२) यशोधरा महाकाव्यम् (अखिल भारतीय कालिदास पुरस्कारेण सन्मानितम्)

३) सावित्री (नाटकम्)

४) अक्षय गीत रामायणम् (सप्तपदी)

५) कच-देवयानीयम् (नाटकम्)

६) श्रावणम् (नाटकम्)

प्रकाशनोन्मुख साहित्यम्

१) प्रतापराणायनम् (महाकाव्यम्)

२) ते हि नो दिवसा गतः (आत्मचरितम)

३) सौन्दर्य मीमांसा

४) विश्वनाथ कविता (तेलगू)

5) Pen-Flowers (English Poetry)

भाषाधिकारी (तेलगु) भाषासंचनालयः
विभागीय-कार्यालयः न्यू सेण्ट्रल बिल्डिङग (द्वितीय-भूमिका)
पुण्यपत्तनम् (महाराष्ट्र-भारत ४०० ००१.